

TAKÁCS KATALIN

Kitelepített magyarországi németek Bajorországban

A magyar szakirodalom a második világháborút követően kitelepített magyarországi németek sorsát csak a határátlépésig kíséri figyelemmel. Az 1946-os bajor sajtóban néhány, a beilleszkedés első évével kapcsolatos olyan problémára bukkantam, amelynek révén hű képet alkothatunk a hazájukat elhagyni kényszerült néptömegek integrációjának első fázisáról.

A téma sokrétűségéből adódóan csak áttekintést adhatunk a bajorországi integrálódás fontosabb állomásairól, melyek külön-külön is feldolgozásra érdemes témák lennének.

A második világháború után 20 millió embert telepítettek ki, e 20 millióból 13 millió német volt.¹ Az NSZK 1958-as hivatalos statisztikája szerint a Közép- és Délkelet-Európa területéről kitelepítettek száma a második világháború utolsó évében és a világháború után a következőképpen alakult:

1. tábla

Kelet-Poroszország	1959000
Kelet-Pomeránia	1430000
Kelet-Brandenburg	395000
Szilézia	909000
Baltikum és a Memel-vidék	164484
Danzig	230061
Lengyelország	492237
Magyarország	213000
Csehszlovákia	3000400
Jugoszlávia	297545
Románia	153000
Bulgária	500
Összesen:	9250227 ²

Magyarországon 1945. december 29-én született meg a 12330/1945. M. E. számú, a magyarországi német lakosság németországi áttelepítéséről szóló rendelet.³ Ez a rendelet a kollektív büntetés elítélendő talaján áll, bármennyire is igyekszik a differenciált megítélés látszatát kelteni. Kitelepítésre ítéli a német anyanyelvűeket és a német nemzetiségűeket, azaz minden németet. A rendeletet Gyöngyösi János külügyminiszter fordított eljárásnak minősítette. Korábban ugyanis azt vizsgálták Magyarországon, hogy kit kell kitelepíteni, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) sürgetése miatt azonban lehetlenné vált minden német magatartását külön-külön kivizsgálni. Ezért határozták el minden német kitelepítését, bár az érintetteknek elvben módjuk lett volna igazolni szembenállásukat a fasiszta áramlatokkal, s ezzel mentesülhettek volna a kitelepítés alól. A kitelepítésről szóló rendelet 1946. január 4-én megjelent végrehajtási utasítása minden tiltakozás ellenére érvénybe lépett. A Népjóléti Hivatal (NH) tervezete alapján 449 069 fő kitelepítésével számoltak.⁴ (Ez az adat a mentesítendőket is tartalmazta.) A kitelepítés előkészítéseként gyűjtőtáborokat hoztak létre a 70-90 százalékban németlakta községekben.

2. táblázat

A gyűjtőtáborok helye	A német lakosság	A gyűjtőtáborban
-----------------------	------------------	------------------

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz.

	aránya (%)	elhelyezettek száma (fő)
I. Budapest környéki		
1. Budaörs	86	
2. Zsámbék	90	
Összesen:		83864
II. Észak-nyugati		
3. Csolnok	70	
4. Mosonszolnok		
Mosonszentjános	70-90	
Mosonszentpéter		
5. Fertőrákos	85	
6. Sopronbánfalva	85	
7. Herend, Városlőd		71-84
8. Lókút	73	
9. Pustavám	83	
10. Etyek	79	
Összesen:		125194
III. Déli		
11. Mágócs,		
Egyházaskozár	70-90	
12. Németbóly		
Babarc	74-90	
13. Hidas,		
Püspöknádasd	90-93	
14. Kőkény, Hárságy	90-92	
15. Kunbaja	85	
16. Vaskút	82	
17. Hajós	80	
Összesen:		138489
18. Mucsi, Tevel	98-99	
19. Dunakömlőd	96	
20 Alsónána, Mórág	98-99	
21. Szulok	78	
Összesen:		88654
IV. Tiszántúli		
22. Almáskamarás	93	
Összesen:		14868
Mindösszesen:		449069

A kitelepítés 1946 januárjában, kegyetlen hidegben kezdődött meg. A kitelepítettek személyenként csupán 20 kilogramm élelmiszert és 80 kilogramm ruhaneműt, valamint a zsebükben elférő értéktárgyaikat vihették magukkal. Bármennyire igyekeztek is a magyar hatóságok eleget tenni a kitelepítési ütemtervnek (1946. június 1-jéig 120 ezer németet telepítettek ki), a SZEB még legalább 130 ezer német eltávolítását tervezte.⁵ 1946 áprilisától-májusától a befogadó nyugati fél részéről kísérletek történtek a kitelepítések ütemének lassítására és a kitelepítendőek számának csökkentésére. Egyre nyilvánvalóbbá vált azonban, hogy a kitelepítést a tervezett határidőig (1946 augusztusa) nem lehet végrehajtani. A Németország amerikai megszállási övezetébe folyó kitelepítések 1946 júniusában megszakadtak. A folytatást zömmel technikai és anyagi feltételekhez kötötték, amelyről a magyar és az amerikai kormány megbízottjai 1946 augusztusában állapodtak meg. A 19 pontos megállapodás aláírása után, november 10-től folytatódott a kitelepítések.⁶

1946. szeptember 1 -jéig 136847 német nemzetiségű magyar állampolgár (a tervbe vett 27,4 százaléka) hagyta el az országot. Az év decemberéig számuk mindössze 24789-cel emelkedett, ezzel az amerikai megszállási övezetbe történő kitelepítések lényegében

befejeződtek. A szovjet kormány engedélyével 1947 áprilisától a magyarországi németeket Németország szovjet megszállási övezetébe irányították. Ezzel párhuzamosan megindult a csehszlovák-magyar lakosságcsere is: Az áttelepülő magyaroknak helyet biztosítandó elrendelték a német ajkú lakosság összeköltöztetését. A kitelepítések 1948 szeptemberéig tartottak. A szovjet megszállási zónába 50 ezer ember került, egyes nyugatnémet források 54 ezerről tesznek említést. A magyarországi németiség kitelepítésének ügyét véglegesen a 84/1950.M.T. számú rendelet zárta le. Ennek alapján valamennyi, a németek kitelepítésével kapcsolatos intézkedés 1950. március 20-tól hatályát veszítette.⁷ A magyarországi részadatok összesítése alapján a későbbi NSZK és NDK területére áttelepített németek száma megközelítően 185 ezer. Ezzel szemben Matthias Annabring szerint csak az NSZK területére 178100 személyt telepítettek be, és ehhez hozzászámítja azt az 50 ezer embert, akit az Ungarndeutsche Landsmannschaft a szovjet megszállási övezetbe szállított.⁸ A kitelepítések hivatalos nyugati dokumentációja az alábbi adatokat állapítja meg Németországra nézve⁹:

3. táblázat

	NSZK	NDK	Összesen
Evakuált és menekült	20000	4000	24000
Kitelepített	150000	50000	200000
Összesen	170000	54000	224000
Háborús és háború utáni veszteség			11000
Magyarországi kitelepítettek			235000 (N.o.)
Magyarország háborús és háború utáni német veszteségei			(+15000 Ausztria)

Amint látható, a menekültek és evakuáltak száma - az osztrák területekre telepítetteket is számítva - elérte a 250 ezer főt. Ugyanezzel a számítási módszerrel Johann Weidlein 213196 főt állapít meg.¹⁰ A kitelepítés lelki megrázkódtatása a szülőföldjéhez ragaszkodó és a magyar nemzethez lojális német ajkú honfitársainkat is sújtotta. Ők egyáltalán nem tudták megérteni ezt a sorscsapást, s eltartott néhány évig, míg aléltságukból és letargiájukból felocsúdtak. Még hosszú évekig reménykedtek abban, hogy visszatérhetnek hazájukba. Amikor aztán be kellett látniuk, hogy nem, igyekeztek beilleszkedni az ottani körülmény közé. A Bajorországba kitelepítettek számáról az első összesített információkat egy 1947. február 15-i felmérés adja.¹¹

4. táblázat

Csehszlovákiából	950 076
Magyarországról	47 704
Romániából	28 566
Jugoszláviából	41 353
Ausztriából	27 623
Az Odera/Neisse vonaltól keletre eső német területekről	564 369
Egyéb országokból	57169

A Magyarországról Nyugat-Németországba kitelepített németek számáról és tartományi megoszlásáról az 1950. szeptember 13-i (első háború utáni) népszámlálás ad felvilágosítást:¹²

5. táblázat

Baden-Württemberg	97500
Bajorország (Lindauval)	49300
Hessen	25600
Rajna-vidék-Pfalz	1200
Nyugat-Berlin	200
Alsó-Szászország	1500
Schleswig-Holstein	200
Hamburg	200
Észak-Rajna-Vesztfália	2300
Bréma	100
	178100

Az 1946-os kitelepítések során az alábbi területekről kerültek németek az USA-zónába: „Szinte teljességében kitelepítették a németeket Dél-Magyarország keleti részeiből (Csonka-Bácskából, Arad-Csanád-Torontál és Békés megyéből), Magyarország nyugati határvidékeiről (Moson, Győr, Sopron és Vas megye), a Budai-hegyvidék és a Dunántúl németjeinek többségét, kivéve a vörösvári bányavidéket (Grubengebiet) és a Dunakanyar néhány települését.”¹³

Az 1950-es népszámlálási adatokat a későbbi évekre nézve óvatosan kell kezelni, mivel a más területekről érkező németekkel együtt a Magyarországról származókat is áttelepíthették az arányos lakosságeloszlás érdekében. Az első ilyen akcióra 1949. november 29-én került sor. Ekkor Bajorországból 75 ezer embert költöztettek át Hamburg, Bréma, Észak-Rajna-Vesztfália, Hessen, Rajna-vidék-Pfalz és Baden-Würtemberg tartományokba.¹⁴ 1954-től a szovjet zóna menekültjeit is belevonták az áttelepítési programba.

6. táblázat

A kelet-közép-európai kitelepített németek 1952. évi összeírása

Új lakhely	Magyarország	Jugoszlávia	Románia
Schleswig-Holstein	201	1299	6034
Hamburg	233	400	663
Alsó-Szászország	1535	6803	36563
Észak-Rajna Vesztfália	2326	4142	6468
Bréma	53	101	251
Hessen	25583	10709	6481
Baden-Württemberg	93573	37942	33362
Bajorország	49164	66736	45917
Rajna-vidék-Pfalz	1180	4 669	5218
Baden	869	3161	2662
Würtemberg-Hohenzollern	3100	11532	4977
Az NSZK területén összesen:	177817	147494	148596
Nyugat-Berlin	179	480	909

Amint látható, a magyarországi németek létszáma az 1950., illetve 1952. évi adatok szerint alig változott. A kitelepített magyarországi németek sorsáról részletes feldolgozás nem készült. A határ átlépése után névtelen tagjai lettek annak a tömegnek, amely a háborút követő években Németországba áramlott. Ahogy az Egyesült Államok az általa megszállt zónába érkező német kitelepítettek között nem tett különbséget, úgy a zóna részét képező Bajorország sem különböztette meg sem politikai, sem szociális rendelkezései szintjén az érkezőket, mind elvi, mind gyakorlati síkon egységes tömegként kezelte. Származási

országuktól függetlenül osztoztak abban státusban, amely az idetelepített 47704 magyarországi németnek is osztályrészül jutott. A következőkben a kényszerű honfoglalás első évének (1946) a nehézségeire, problémáira szeretnék rámutatni az adott évi (1946) bajorországi sajtója alapján.

A kitelepítettek befogadásának előkészítése

Ma már szinte elképzelhetetlen, hogy 1945 után mennyi gondot okozott a menekültek és kitelepítettek beáramlása Bajorországnak éppúgy, mint a maradék Németország többi államának. Bajorországban csaknem 2 millió menekült és kitelepített talált otthonra, köztük 47704 magyarországi német is. A *Süddeutsche Zeitung* december 28-án számolt be a német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről rendelkező magyar törvényéről. Kihangsúlyozza, hogy a magyar kormány a német anyanyelvet tekintette mértékadónak. Mintegy 500 ezer magyarországi német nemzetiségű személy kitelepítését prognosztizálja.

Az *Echo* című folyóirat így ír a magyarországi németek kitelepítéséről: „A legkevesebb oka Magyarországnak van a kitelepítésre. A németek többsége 200 évvel ezelőtt vándorolt be ebbe az országba, és szorgalmas munkája révén virágzó kerteket teremtett. Még inkább meglepő, hogy a magyarországi menekültek közt számos olyan gyerek is van; aki vegyes nemzetiségű házasságból származik, és anyanyelve nem német, hanem magyar.”¹⁵

Már a kitelepítéseket megelőzően is menekültek hatalmas tömegei áramlottak be Bajorországba. A potsdami határozat végrehajtása során a háború utáni szorult helyzetben, illetve a menekültek és evakuáltak égető problémái miatt, csak a gondos előkészítés és a körültekintő eljárás kecsegtethetett némi sikerrel: Mindenekelőtt a betelepülőket egyenletesen kellett elosztani a megszállt zónákban. Tájékozódni kellett az eddigi áttelepülésekről és a német területek befogadóképességéről. „Míg ezen jelentések alapján nem hoznak rendszabályokat, a lakosság kitelepítése a már említett három államból (Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország) nem lehetséges.”¹⁶ A *Süddeutsche Zeitung* 1945. november 23-i száma 6 millióra becsülte a kitelepítések során „hazatérők” számát. A csehszlovákiai és magyarországi menekültek és kitelepítettek 50 százaléka került volna Bajorországba, 27 százaléka Baden-Württembergbe, és 23 százaléka Nagy-Hessenbe. Az áttelepítést a katonai kormányzat rendelkezése alapján hét hónap alatt kívánták lebonyolítani, a következő ütemterv szerint: decemberben 200 ezer; januárban 100 ezer; februárban 100 ezer; márciusban 200 ezer; áprilisban 400 ezer; májusban 400 ezer; júniusban 400 ezer; júliusban 200 ezer.

Az amerikai zónában egymillió más országból származó német élt, így a lakosság száma a menekültekkel és kitelepítettekkel együtt hárommillióval haladta volna meg az 1939-es lélekszámot.¹⁷ Már 1945 folyamán megtették az előkészületeket az evakuáltak és a háborús menekültek visszatelepítésére, „hogy helyet biztosítsanak az érkező magyarok és csehszlovákok számára”. Az evakuáltak otthontalan tömegeinek hazaszállítása 1946 folyamán végig napirenden volt. Bajorországnak nemcsak saját területének evakuáltjairól, kibombázottjairól kellett gondoskodnia, hanem az egykori birodalomból idemenekített 469 ezer hazai németről is. A sajtó rendszeresen beszámolt a zónák és a szomszédos államok erre vonatkozó megoldási javaslatairól és a hivatalos zónaközi egyezményekről.¹⁸

A tehermentesítés másik eszköze a kivándorlás elősegítése volt. Már 1946 januárjában három magas rangú amerikai hivatalnok érkezett Európába, hogy meggyorsítsa és előkészítse a németországi menekültek Amerikába való áttelepülését. Havonta két hajó indult útra Bremerhaven kikötőjéből New Yorkba.¹⁹ A *Die Neue Zeitung* május 6-i cikkében számol be arról, hogy az ENSZ Menekültügyi Bizottságának londoni konferenciáján a brazil

és a San Domingó-i követek kijelentették, hogy az általuk képviselt országok hajlandók az európai elhurcoltak és kitelepítettek nagyobb tömegeit is befogadni. Elsősorban mezőgazdasági munkásokat várnak. Az United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA) korábbi elnöke, Herbert Lehmann felszólította az Egyesült Államokat és minden országot, hogy vizsgálja felül bevándorlási törvényeit, hogy azok revíziója révén segíteni tudjon a 850 ezer hontalan európainak.²⁰

A menekültek, evakuáltak és kitelepítettek problémáját természetesen nem lehetett megoldani az említett próbálkozásokkal. A bajor kormány elsőként még 1945 novemberében megszervezte a menekültügyi közigazgatást, hogy a problémakör egészét szervezett keretekbe foglalja. Az érintettekkel a határátlépéstől a végleges letelepítésig, illetve a munkavállalás megkezdéséig foglalkoztak. A bajor menekültügy igazgatásának vezető tisztségét dr. Wolfgang Jaenicke államtitkár töltötte be. Tevékenysége a környező országok számára is követendő példa lett. 1946. január 10-én a bajor katonai kormányzat parancsára kerületenként fel kellett mérni a menekültek letelepítésének lehetőségeit, hogy a lehető legrövidebb időn belül be lehessen fogadni a kétmillió csehszlovákiai és magyarországi németet. E felmérés eredményei a keleti területek túltelítettségéről tanúskodtak. Ezért telepítési tervet készítettek az arányosabb elosztásról. Az 1946. november 6-án keltezett, II/4-296/a számú dokumentum így ír: „Az állambiztos a menekülteket az (akkori) 5 kormányzati kerületbe osztja be, az ezeken belüli bontás az öt kormánybiztos egyéni felelőssége. [...] a további elhelyezést az (akkor 166) városi és területi járásba a helyi viszonyok figyelembevételével az illetékes (helyi) menekültügyi biztos végzi.”²¹

Bajorországban 1945 végére dolgozták ki a letelepítési tervet, amely általános elveket és irányvonalat fogalmazott meg. Az 1946-ra előirányzott kétmillió ember letelepítése Bajorországban nem valósult meg, „csak” 786037-en érkeztek szervezett transzportokban; tőlük függetlenül még 175843 személy jött, köztük olyan elbocsátott katonák is; akiknek lakhelye kitelepítési területté vált. Az 1945 végén nyilvántartásba vett 734021 menekülttel együtt az összlétszám 1947. január 1-jén 1695901.²²

A magyarországi katonák sorsáról így számol be egy szemtanú: „A kitelepítések után a hadifogságból elbocsátott, korábban a német hadseregben szolgálatot teljesítő katonák egyenesen kitelepített rokonaikhoz utazhattak Németországba. A magyar hadseregből - amennyiben a kitelepítések előtt tértek haza - vagy a Szovjetunióba hurcolták kényszermunkára, vagy pedig családjukkal együtt kitelepítették őket. Az orosz hadifogságból Magyarországra érkezett katonák többnyire illegálisan rokonaik után szöktek Németországba. Ha engedélyt kaptak rá, hogy Magyarországon maradjanak és szülőfalujukba visszatérjenek, nem hozhatták haza családtagjaikat, s többnyire a szülői házba sem költözhetek vissza: ott már mások éltek.”²³

A háború után közvetlenül működésbe lépett különböző egyházi segélyszervezetek, missziók a szervezett menekültügyi közigazgatás mellett is folytatták tevékenységüket. Bár a beáramlók tömegeinek ellátására már nem volt elegendő az az improvizatív segítség, amit ők nyújtani tudtak, azonban szociális téren nélkülözhetetlen támaszai maradtak az állami apparátusnak; legelső feladataik egyike a menekülttáborok megszervezése volt. Az erre alkalmas városokat menekültfogadó állomásokká alakították át (Regensburg, Passau, Freilassing, Furth im Walde, Wiesau, BayrischEisenstein, Deggendorf). Ezekben a helységeken 2000-4000 menekültet tudtak fogadni naponta. A barakkok felépítésére külön építőszervezeteket hoztak létre.²⁴ Nézzük meg, milyenek is voltak ezek a táborok, és hogyan folytak a határátlépések, vagy ahogy szaknyelven mondták a „szilipelések”.²⁵

*Furth im Waldé*nek tízvágányos pályaudvara, 40 kisebb-nagyobb barakkja van. Naponta ötször érkezik 1200 menekült (egy főre 2,5 négyzetméter férőhely jut).

A konyha kapacitása 2400 liter; három fürdő-mosdóhelyiségében 80 mosdót és 60 vécét helyeztek el. A betegellátás könnyebbesetekben elsősegélynyújtás, súlyosabb esetekben állandó mentői készenlét (a beteget és egy hozzátartozóját táborban helyezik el, ahonnét 3-4 hét múlva folytathatják útjukat). A tábor 60 ágyas betegbarakkal, gyermekkórházzal és 60 ágyas fertőzőosztállyal (ágynemű csak a kórházi részen van) rendelkezik. Emellett létesítettek csomagmegőrző barakkokat is, ahol csomagjegyeket osztanak (ennek ellenében szállítják a csomagokat továbbutazáskor az állomásra). A célállomást az állambiztos határozza meg. (Telefonon értesíti a határbiztost, az illetékes tartománybiztost és a vasutat. A Hessenbe vagy Baden-Württembergbe tartó vonatokról ugyanígy rendelkeznek az illetékesek). A vonat megérkezése után hangosbemondón keresztül köszöntik az utasokat, és felszólítják őket; hogy sorakozzanak fel a vagonok előtt, míg a Bayerischer Rote Kreuz, Bajor Vöröskereszt (BRK) emberei orvosi vizsgálatra vezetik őket. Ezek után kirakodják a vonatokat, az embereket tetvetlenülítik, orvosi vizsgálat alá vetik, regisztrálják, majd az egészségügyi vizsgálatot igazoló lappal látják el őket. Ezután igénybe vehetik a fürdő- és mosdólétesítményeket, hogy azután folytathassák útjukat. Közben élelmiszer-csomagokat osztanak. Az egész lebonyolításához mintegy 2-2,5 órára volt szükség. Az irányítás végig hangosbemondókon történt.

A határátlépést követően számos olyan probléma merült fel, amelyet jogilag is rendezni kellett: Így született meg még a kitelepítettek áradatának megérkezése előtt, 1945. december 14-én a menekültügyi szükségtörvény, amely felhatalmazta az állambiztost a menekültek helyzetének javítását célzó mindenfajta intézkedés elrendelésére és foganatosítására.²⁶ A szükségtörvényt, amely 1945. december 14-től 1946. július 7-ig lett volna érvényben, július hó folyamán három hónappal meghosszabbították. Ezzel egy időben határoztak arról, hogy a menekültek a helyi lakossággal azonos jogokkal bírjanak köztisztviselőként foglalkoztatásuk, illetve a szabadfoglalkozások engedélyezése során.

1946. április 6-án, a menekültügyi szükségtörvény alapján jelentette meg Jaenicke állambiztos menekültigazolványok kiadásáról szóló rendeletét, amelynek egyrészt az volt az előnye, hogy ennek alapján megállapíthatóvá vált a menekültek és kitelepítettek száma, akikről gondoskodni kellett. Másrészt erre adtak az érintetteknek élelmiszerjegyeket és adózási kedvezményt, állásközvetítés is járt nekik. Emellett a lakcímeik birtokában könnyebbé vált a családok egyesítése. Informálták az olvasóközönséget az igazolvány és az ezzel összefüggésben vezetett kartoték előnyeiről, s arról, hogy mit tartalmaz ez az irat.²⁷

A beáramló tömegek ellátásának megszervezését az is nehezítette, hogy differenciálatlan egységként kezelték őket. Elsősorban nem származási helyük szerint kellett csoportosítani az érkezőket; hanem jövetelük módja szerint. Szükségessé vált az evakuáltak (refugees) és a kitelepítettek (expellees) megkülönböztetése.²⁸ Érdekes a menekültfogalom alkalmazása a szóhasználatban. Sok esetben a fent említett kategóriák szinonimájaként; illetve átfogó gyűjtőfogalomként jelenik meg. (Lásd törvények) Például amikor Franz Josef Strauß arról beszél, hogy a beáramló menekülttömegek a háború utáni első években megoldhatatlannak tűnő terhet és gondot jelentettek. Ebből adódóan az 1946. évi sajtó számtalanszor hangsúlyozza a külföldi segítség, a nemzetközi összefogás szükségességét a menekültek kapcsán felmerülő problémák megoldásához: „A menekültkérdés hosszú távon nemzetközi segítség nélkül nem oldható meg. De Németországnak csak akkor van joga nemzetközi segítséget kérni, ha a menekültek segítségkérése a helyi lakossága körében is meghallgatásra talál.”²⁹

Az SPD lapja nemzetközi segítségkérő felhívást közöl 1946. november 28-i számában; amelyben a világ valamennyi jelentős szocialista pártja, az angol munkáspártok és a nemzetközi szakszervezetek közbenjárását kéri. Ezzel kapcsolatban Hoegner miniszterelnök a következőket nyilatkozta (szavait a *Süddeutsche Zeitung*ból idézzük): „A menekültek; kitelepítettek problémája csak külső, nemzetközi segítséggel oldható meg Bajorország jelenlegi anyagi helyzete miatt.” Nemzetközi támogatáson - fejtette ki Hoegner - élelmiszer-, ruha-, cipő-, gyógyszer- s egyéb szállítmányokat ért. A *Münchener Post* arra is rámutat, hogy a jelen helyzet megköveteli az összes politikai párt légjólisabb együttműködését és az ügy minden pártpolitikai csatározástól való távol tartását.³⁰

Fontos tényező volt a helyi lakosságviszonya a betelepülőkhöz. A sajtó nem kis energiát fektetett abba, hogy a közvéleményt felkészítse a várható problémákra. Az érvelés ideológiai háttérét a közös sors vállalásának erkölcsi szükségszerűsége jelenti: „Elvesztettük a háborút, így sorsközösséget kell vállalnunk. Nem lehet, hogy csak a nép egy része bűnhődjön a múltért.”³¹ A CSU egyik politikusa a müncheni rádióknak adott interjújában kijelentette, hogy a fenti kérdést illetően a bambergi ülés álláspontjára helyezkedik, tehát a német sorsközösség vállalása mellett áll; továbbá a keresztényi és szociális elkötelezettséget emelte ki, amely a párt jellegéből fakad. Az SPD lapja a következő megállapítást teszi: „A kitelepítések a nemzetközi szerződések és a potsdami határozatok alapján folynak, nem egyes népcsoportok ellen irányulnak, hanem ezek olyan háború utáni intézkedések, amelyeknek terheit az egész népnek viselnie kell.”³² A *Münchener Post* arra figyelmeztetett, hogy a szűkös körülmények közepette kell jelentős lakosságnövekedéssel számolni. Továbbá a menekültek beáramlása az egész ország társadalomszerkezetét és az élet minden területét meg fogja változtatni. A változások minden hivatal, közösség, család életében éreztetni fogják hatásukat. A háború következményei egyre jobban érezhetők.³³

A honpolgárrá válás rögös útján

A gondos elkészítés ellenére sem volt a menekültek és kitelepítettek ellátása, illetve beolvasztása a hazai lakosságba zökkenőmentes. A menekültügyi állambiztos teljhatalmú intézkedései a beáramlók tömegeinek szociális problémáin legfeljebb enyhíteni tudtak, megoldást nem hoztak. A sajtó számtalan olyan cikket közölt, amely a helyi lakosság befogadó- és segítőkészségére apellál, de arra is figyelmeztet, hogy a letelepülőknek szerénységet és munkakészséget kell tanúsítaniuk.³⁴ A lakosság és a jövevények közti súrlódások háttérében az állt, hogy a honpolgárok nem voltak igazán tisztában az érkezők helyzetével. Miután tisztázták az alapvető elvi különbséget a kitelepítettek és evakuáltak közt, a sajtó gyakorlati oldalról próbálja megvilágítani az ebből adódó következményeket: „A gyerekek, nők, betegek és öregek hada nemcsak beiramlik, hanem itt is marad. [...] Vagy új honpolgárokká válnak, vagy tartós anyagi és pszichikai problémát jelentenek. Nem lehet, hogy ágy nemünket a molyoknak tartogassuk, miközben házukban a kitelepítettek a hideg kövön alszanak!”³⁵

A napilapok és folyóiratok szinte minden száma foglalkozik a nincstelenek befogadásának erkölcsi, morális és etikai fontosságával. Hangsúlyozzák, hogy a menekülteknek itt kell újból gyökeret ereszteniük és megbecsüléshez jutniuk. Nem meglepő, hogy a sajtó a döntő többségében katolikus Bajorország lakosságát a felebaráti szeretet és a keresztényi kötelességek gyakorlására buzdítja, illetve próbál lelkiismeretére harci.

„A hontalanokat nem a nélkülözés és a nyomorúságos anyagi helyzet nyomasztja igazán, amelyről tudják, hogy elkerülhetetlen. Sokkal inkább a megértés hiánya, amelyet a lakosság részéről tapasztal, a közöny, amellyel csaknem minden hivatalban találkozik, számos

kerületi tanács és polgármester rövidlátó politikája - amely olcsó népszerűség-hajhászásból próbálja körzetébe a lehető legkevesebb menekültet befogadni - növeli elkeseredésüket.”³⁶

A *Bayerischer Volksfreund*, a kommunisták lapja a jelen kritikája kapcsán így fakad ki:

“Meglepő, hogy ez a főként keresztények lakta ország a gyakorlatban mennyire kevésbé mutat keresztényi magatartást.” A kommunisták szociális agitációja szerint, „ha már híján vannak a keresztényi-felebaráti szeretetnek, akkor legalább legyenek tekintettel az emberi jogokra, kötelességekre, tiszteletre és méltóságra, amelyre előbb-utóbb mindenkinek szüksége lehet”.

A menekültügyi állambiztos, „a modern Sziszüphosz” a hontalanok és nincstelenek szociális helyzetének javítására számos intézkedést fogantatosított. Így például az 1946. február 13-i rendelettel megoldotta a menekültek betegbiztosítását.³⁷ Ellátásuk ügyében számos ülést tartott, amelyen jelen voltak a gazdasági hivatalok (Landeswirtschaftsamt) vezetői, az öt bajor kormányzati körzet kormánybiztosai és a kerületek felelős referensei. Hoegner miniszterelnök 1946 szeptemberében kiadott rendelkezéseiről Jaenicke állambiztos a *Die Neue Zeitung*-nak adott interjújában számol be.³⁸

Számos jótékonyági akciót szerveztek a menekültek megsegítésére: az 1946. december 12-e utáni vasárnapot a menekültek napjává nyilvánították. Valamennyi rendezvény, kiállítás tiszta jövedelmét a menekültek nyomorának enyhítésére fordították. A Landeswirtschaftsamt e napra 50 százalékos áremelést engedélyezett.³⁹ A *Süddeutsche Zeitung* december 10-i száma arról számol be, hogy az amerikai és a brit zóna egyszeri kiegészítő segélyt kíván nyújtani a keleti területekről ez évben érkezett kitelepítetteknek - ehhez azonban a katonai kormányzat beleegyezésére volt szükség. A cikk az egységes nyugdíjfolyósítási szabályozással kapcsolatos munkálatokról is beszámol. A külföldről érkezett segélyek közül a lap ugyanezen száma a Nemzetközi Menekültügyi Bizottság december 20-i döntését emeli ki. A bizottság Londonban tartott ülése hárommillió fontot utalt ki az európai hontalanok és menekültek támogatására az elkövetkező hat hónapra.

A legégetőbb problémának a lakáskérdés bizonyult. A határt átlépőket ideiglenesen táborokban szállásolták el, később innen osztották el őket a lakóhelyükül kijelölt községekbe. Ez utóbbi legtöbb esetben kényszerbeköltözéssel volt csak megoldható.

A menekültek és kitelepítettek tábori ellátásának napi költsége 50 pfennig személyenként. A keresettel nem rendelkezők ingyenes ellátásban részesültek. A 600 bajor táborban az állapotok aggodalmat keltőek - írja a *Süddeutsche Zeitung*. Az egészségügyi és morális romlás éppúgy fenyeget, mint a családok széthullásának és az „eltömegesedésnek” a veszélye. Ezért a táborok feloszlását és az emberek közösségbe való beillesztését sürgeti. Az SPD lapja is a tábori élet visszasságairól számol be: „... százezreket, akik eddig is a háború legfőbb terhét viselték, ide-oda tologatnak. Összeterelik és különösen terhes elemeknek tekintik őket. Soraikból próbálják az orosz és a lengyel hadifoglyokat pótolni. [...] Még a halott menekülteket is izolálják: Alsó-Bajorországban külön táborteremtőt kellett létrehozni a más vallású szegény ördögök számára.”⁴⁰ Mindebből nyilvánvaló, hogy a táborok életfeltételei messze elmaradtak még a német lakosság akkori, igen mélyre süllyedt életszínvonalától is. A barakkok egy-egy helyiségében 10-12 vadidegen ember lakik együtt. Kétemeletes ágyak szalmazsákjain alszanak, csak kevesüknek jut ágynemű, legtöbbjüknek meg kell elégednie két pamuttakaróval. Nők, férfiak, gyerekek egyazon szobában. Ezek a körülmények fenyegető morális veszélyt jelentenek a fiatalok számára. Itt a szegényérzet magától kihál. Az emberekre nehezedő gond és szükség feledtetni az ilyen „apróságokat”.

Számos középületet; így iskolákat is, táboroknak rendeztek be. Nem egy esetben hét család (20-21 ember) osztozik egy-egy osztálytermen. Fürdésre négyhetente nyílik lehetőség, a 300 személyes tábornak mindössze egy mosókonyhája van. Sok tábor - főleg

ahol hosszabb ideig tartózkodtak a kitelepítettek-valódi faluvá alakult át, például Moschendorfbán, ahol 100 ezer négyzetméternyi területen 5 ezer személy számára építettek fűthető barakkokat. A menekültek igen gyakran maguk is részt vettek a táborok építésében; illetve irányításában. Csaknem minden táborban volt orvos; gyakran maguk is menekültek. Főként az alultápláltsággal és az ebből eredő betegségekkel kellett megküzdeniük. Jelentős problémát okoztak azonban a tüdőbajosok is (4,5 százalék), valamint a gyerekek, akiknek több mint 25 százaléka volt 3 éven aluli.⁴¹

1945-46 fordulóján politikai viták sora próbálta a kitelepítettek elhelyezését azzal bagatellizálni, hogy majd elfoglalják az evakuáltak helyét. Valójában azonban a keleti területek 734 021 főnyi de jure evakuáltja de facto már kitelepítettnak számított. A belügy- és a munkaügyi miniszter 1946. április 16-i rendelete ehetővé tette az állambiztos számára, hogy lakásokat; lakószobákat foglaljon le a menekültek elszállásolására. (A rendelet 1946. július 9-től szeptember 30-ig volt érvényben.) Jogi alapot a fenti határozathoz az 1945. december 14-i menekültügyi szükség törvény adott.⁴²

Mivel a helyi lakosság számtalan alkalommal ellenállást tanúsított, a menekültügyi állambiztos rendelkezést hozott, mely szerint tízezer márkával vagy öt év szabadságvesztéssel büntethető az a lakástulajdonos, aki megtagadja a menekültek, kitelepítettek vagy evakuáltak befogadását a már lefoglalt szobákba, illetve a lefoglalás előtt vagy után a szolgáltatásokat (fűtés, főzés) lehetetlenné teszi, vagy a szoba berendezési tárgyait elszállítja, esetleg megrongálja. Csak a lakhatósághoz nem feltétlenül szükséges holmikát (emléktárgyakat) lehet eltávolítani. A kormány különböző hitelkezdvényeket is biztosított a menekülteknek, amennyiben saját erőből kívántak építkezni.

A kényszer-beköltöztetések révén a helyiségenkénti laksűrűség 1,2-ről 2-re emelkedett a *Süddeutsche Zeitung* márciusi értesülése szerint. A Belügyminisztérium júniusi menekültügyi referátuma a lakások 37 százalékos túltelítettségéről szól. A lakosság 19,5 százalékát kitevő menekültek elhelyezése egyre nehezebb, egészségügyi problémáik súlyosbodnak. Az 1946. októberi adatok szerint mintegy 750 ezer lakást kellene számukra építeni, s ez a romokban heverő gazdaság mellett szinte lehetetlen. Enyhítené a helyzetet, ha a helyi bizottságok gondoskodnának a lakosság egyenletes elosztásáról, illetve a megrongálódott lakások lakhatóvá tételéről. Azonban ekkor az építőanyag-hiány és az építőmunkások élelmezésének gondjai jelentenének újabb problémát.⁴³ Megoldási lehetőségként számba jöhetett volna a kitelepített parasztek földhöz juttatása (földreform révén) és letelepítése. Bajorországban azonban nem volt hasznosítatlan földterület. A földhöz juttatáshoz a hazai lakosságnak kellett lemondania földje egy részéről. 1946. szeptember 18-án született meg a 48. számú Törvény a telepesföldök biztosításáról és a földreformról, amelynek első végrehajtási utasításai 1947 februárjában láttak napvilágot.⁴⁴ A reform kimondatlan célja az amerikaiak szemében a nemzetiszocializmus bátyájának számító nagybirtok felszámolása volt. A kimondott cél a kitelepítettek, illetve a hazai nincstelenek földhöz juttatása kisebb telepek és kertgazdaságok létrehozásával. A földreform nem teremtett szabad földeket, hanem lehetővé tette, hogy a bérlők tulajdonossá váljanak. Ekkor kerültek hasznosításra olyan mezőgazdasági földterületek is, amelyek korábban katonai gyakorlóterek, repülőterek vagy más jellegű nemzetiszocialista javak voltak. A földreform által juttatott területek aránya a kitelepítettek származási helyét tekintve így alakult: Délkelet-Európából jöttek 18; szudétánémetek 58; sziléziai és keleti német 18; egyéb 6 százalék. A délkelet-európaiak aránya relatíve azért ilyen magas (bajorországi jelenlétük mindössze 8 százalék), mert a kitelepítettek 55 százaléka volt paraszt.

Másik megoldási lehetőségként az ún. Hausner-terv merült fel. Ennek lényege a tömegtáborok ellátás nélküli lakótáborra alakítása. A pénzreformot követően egyes táborok kezelése a községek, illetve helyi vagyonkezelő intézetek kezébe ment át. Így jöttek létre a szükséges öreg- és gyermekotthonok.

A vázolt nehézségek ellenére elismerésre méltó teljesítmény, hogy az 1,7 millió menekültből és kitelepítettből, akiket a háború végétől 1946 végéig Bajorország befogadott, 1,6 milliót sikerült elszállásolni 1946/47 hideg tele előtt.

Az alapvető fogyasztási cikkek biztosítása, beszerzése sem volt könnyű feladat. A menekültek ellátására számos akcióprogramot szerveztek: 1946 februárjában a ruhaellátási program részeként a katonai készletekből szöveteket és cipőket osztottak, a főzési és fűtési gondok megoldására kályhákat és tűzhelyeket foglaltak le. 1946 karácsonyára egész Bajorországra kiterjedő gyűjtési akciót hirdettek meg. A civil lakosság, a pártok és a különböző segélyszervezetek akciói a menekültek szociális helyzetén javítottak.

Bajorország 1945-1948. április 1. között 518 millió birodalmi márkát költött a menekültekre. Ez az összeg az akkori viszonyok közt igen magas. A külföldi egyházak adományai 1946/47. évben csak 6 millió birodalmi márkát tettek ki. A menekültek ellátásában jelentős szerep hárult a segélyszervezetekre és a jótékonyági egyletekre. A menekültügyi állambiztos szerint a segítségük nélkülözhetetlen a menekültek ellátásában. E szervezetek tevékenykedtek a menekülttáborokban, kórházakban, szülőotthonokban, gyermekotthonokban, a határállomásokon stb.⁴⁶

A szociális intézkedések közül ki kell emelnünk a családegyesítési akciókat. 1946-ban a költözési tilalom megnehezítette a családok újraegyesítését. A CSU lapja rávilágít a családnak mint megtartó erőnek, erkölcsi és nevelési feladatokat ellátó társadalmi egységnek az akkori problémák megoldásában játszott fontos szerepére, és a családok mielőbbi egyesítését sürgeti.⁴⁷

Az egyházak spontán akcióit követően a Länderrat direktórium a tárgyban 1946. december végén a következő döntést hozta: a szétszakított családokat össze kell költöztetni. A házastársak döntsenek az egyesítés helyéről. Lehetővé kell tenni, hogy az egyedülálló nők kiskorú gyermekeikkel és szüleikkel a családfenntartóhoz költözzenek. Az Odera/Neisse vonaltól keletre eső területekről származó, valamint a csehszlovákiai és magyarországi családok egyesítése abban a zónában történjen; melybe az adott család a SZEB telepítési terve alapján tartozik. Az elbocsátott hadifoglyokat az otthonukba telepítsék vissza. Ettől az elvtől eltérni csak a menekültügyi vezetők engedélyével lehet.⁴⁸

Végül, de nem utolsósorban szólnunk kell a katolikus egyház állásfoglalásáról. A sajtó részleteket közöl a főpásztorok leveleiből, amelyek egyrészt a hontalan tömegeket biztosítják együttérzésükről; és lelki vigasztalásukra törekednek („Van még hazátok, amelyet senki nem tud elvenni tőletek: az égi!”), másrészt felszólítják a papokat és lelkészeket, hogy jó példával járjanak elől, tegyenek meg minden tőlük telhetőt, vegyék ki részüket a közös teherből. A jövevényeket az egyházközségek tagjának kell tekinteni. Egy 1946. április 9-i keltezésű főpásztori levél a kitelepítettek bűnösségének kérdését boncolgatja. Az ártatlan gyerekek, csecsemők és aggok példáját felhozva kifakad: ha hibásak is, ez a szörnyű büntetés túlzott és elfogadhatatlan. XII. Pius pápa saját kézzel írt német nyelvű üzenetet küldött a németországi menekültekhez; amelyet a sajtó 1946. szeptember 10-én hozott nyilvánosságra. Az üzenet felszólítja a kitelepítetteket, hogy mostoha életkörülményeik közepette is őrizzék meg az Istenbe vetett hitüket, és Ermland püspökét, Maximilian Kellert bízta meg a menekültek lelki gondozásával.⁴⁹

Gazdasági, politikai és jogi integráció

Az új polgárok zömét a mezőgazdaságban akarták foglalkoztatni. Bajorország egyes területeiről származó jelentések szerint szívesen befogadják őket a mezőgazdasági térségekben. Munkájukat dicsérik. E sajtóhírből azonban nem vonhatunk le messzemenő, általános következtetéseket, mivel a kényszerbetelepítések során nemegyszer éles ellentétek is kialakultak a menekültek és a helyi lakosság közt. Arról nem is beszélve, hogy a menekültek beáramlása a hazai mezőgazdasági munkások helyzetének rosszabbodásához vezetett: számolniuk kellett azzal, hogy helyüket idővel a menekültek veszik át, akik rákényszerülnek, hogy náluk rosszabb feltételek mellett és alacsonyabb bérért végezzék el a munkát.

A sajtó a foglalkoztatottságról és a munkanélküliségről beszámolva kifejti, hogy nehéz a keleti területek mezőgazdaságába munkaerőt közvetíteni, mert a menekülteknek csak 10 százaléka munkaképes, a többi nő, aggastyán és gyermek. A *Die Neue Zeitung* április 12-i cikkében foglalkozik a menekültek munkába állításával. Arra a megállapításra jut, hogy a betelepülők munkaereje nem jelentős. Ezt az állítást látszik alátámasztani a *Heute* április 1-jére keltezett cikke is. Okokként a háborús veszteségeket, a szakmunkások visszatartását az őhazában, illetve a családok szétszakadását sorolja fel.

A lakosság életkor szerinti összetételével foglalkozó szakirodalom megállapítja, hogy a munkaképes férfiak száma jelentősen csökkent. Ez a változás, illetve a nők túlsúlya okozza, hogy Németország- némi túlzással azt mondhatnánk - bár sok szabad munkaerővel rendelkezik, de „rossz helyen”. A demográfiai változásokat úgynevezett korfákkal ábrázolják. A menekültek és a helyi lakosság korfái teljes mértékben fedik egymást. A háború hatása a lakosság összetételére még generációk múlva is meghatározó.⁵⁰

A munkába állítást nemcsak a munkaképes korú férfiak alacsony száma hátráltatta, hanem a bürokrácia is. Tájékozatlanságukból adódóan egyes bajor hivatalok elutasították a menekültek iparendedély-kérelmét, vagy megtagadták alkalmazásukat, mondván, úgyis csak ideiglenesen tartózkodnak a térségben. A miniszterelnök 1946. június 24-i rendelkezése értelmében a menekülteket, kitelepítetteket - nem keverendők össze az evakuáltakkal - közalkalmazottkénti foglalkoztatásnál, szabadfoglalkozás engedélyezésénél, iparendedély kiadásánál egyenjogúnak kell tekinteni a bajor lakossággal.

A jövevények érdekeit képviselő pártok júliusi betiltásáról a *Die Neue Zeitung* augusztus 9-i száma adott hírt. Az intézkedés hivatalos indoklása szerint erre az asszimiláció felgyorsítása érdekében volt szükség, hogy a kitelepítettek, menekültek a helyi politikai erővel működjenek együtt; érdekképviselőiket a továbbiakban a Menekültek és Kitelepítettek Főbizottsága látta el. (1946. július 11.)⁵¹ A katonai kormányzat a különböző segélyszervezetek feloszlata és a honfitársi egyesületek, menekültpártok betiltása után szükségesnek tartotta, hogy valamennyi bajorországi párt és a menekültek csoportjainak képviselőiből egy bizottság alakuljon. E főbizottság legfőbb feladata a menekültek köreiből érkező jelzések és gondok összegyűjtése, azoknak az illetékes szervek elé tárása és tisztázása volt. Különös figyelmet kellett szentelnie az újpolgárok jogi és tényleges helyzete tisztázásának. További feladata volt felügyelni arra, hogy az új polgárok jogait valamennyi kormányintézkedés és törvény szavatolja. A főbizottság tagjait a szabad választásokig a pártok delegálták, s a kisebb menekültcsoportok, így a balti és délkeleti németek is képviseltették benne magukat. A tagok honfitársaik körében ismert személyiségek voltak, és élvezték azok bizalmát.

A legnagyobb pártok, a CSU és a SPD ötfős kerületi menekültbizottságokat hoztak létre, amelyek a felmerülő helyi problémákkal foglalkoztak, és a vitás ügyekben a főbizottsághoz fordulhattak. A főbizottságot a menekültügyi állambiztos minden fontos kérdéstről

tájékoztatta. A szeparációs kísérleteket próbálták leszerelni. Ezt célozta a katonai kormányzat menekülpártokat és honfitársi szövetségeket betiltó intézkedése is. A kimondott cél a mihamarabbi asszimiláció és a meglévő pártok tömegbázisának kiszélesítése volt. Kimondhatatlanul viszont a társadalmon belüli feszültségektől és a menekültek politikai szervezkedésétől való félelem állt a háttérben, hisz a nincstelen tömegek más kiút, illetve veszténivaló híján forradalmiasodhattak. „Illúzió lenne azt hinni, hogy a német nép egy része elfogadja, hogy csak ő fizessen az egész közösség bűneiért, ráadásul még másodosztályú polgárként is kezeljék.”

A pártok eleinte óvakodtak nyíltan és őszintén fellépni a kitelepítettek érdekében, mivel népszerűségvesztéstől tartottak.

Azt, hogy a pártokat követeléseik és programjaik összeállításában mennyire vezették önös érdekeik és mennyire az őszinte segíteni akarás, ma már igazán nehéz megítélni. Ámde minden bizonnyal nem volt alaptalan az a kijelentés, amelyet a CSU lapja egy menekült szájába adott: „Pártok, amelyeknek nevét eddig nem is hallottam, eddig nem is törődtek velünk, most szavazatainkat kérik. Ha pedig véget érnek a választások, nem kellünk majd a kutyának se.”⁵² A *Die Neue Zeitung* is felfigyelt arra, hogy a pártok „mintha egész más nyelven kérnék a menekültek szavazatait, mint a helyi lakosságét”.⁵³ A menekültügyet mint aktuálpolitikai kérdést a pártok támadófegyverként vetették be egymás ellen a választási hadjárat során.

„Október 7-én a Länderrat menekültügyi bizottsága a pártok és a menekültek szervezeteivel együttműködve kidolgozott egy törvénytervezetet, melyet egy nagy-hesseni képviselő javaslatára levettek a direktórium napirendjéről. Milliók reményei foszlottak szerte. Néhány nappal korábban dr. Wilhelm Hoegner bajor miniszterelnök azt nyilatkozta az SPD országos vezetőségének menekültügyi bizottsága előtt, hogy erélyesen fellép a törvény meghozatala érdekében, szükség esetén pedig a bajor kormány a Länderrat beleegyezése nélkül életbe lépteti azt a maga területén. Ehelyett a bajor kabinet október 10-én, anélkül, hogy a stuttgarti tervezetet érintettekkel megtárgyalta volna, olyan bajor menekültügyi törvényt fogadott el, amely nemcsak a legsürgetőbb követeléseket hagyja figyelmen kívül, hanem még rontott a helyzeten. A törvény megszünteti a menekültek előnyben részesítését a lakásépítkezéseknél; és a szükséges ingatlanok kisajátításáról szóló törvényt is hatályon kívül helyezi. A menekültek érdekeinek védelme - például gazdasági téren - teljesen hiányzik. Mindenekelőtt azonban az új bajor törvény célja az, hogy a menekültáradattal kapcsolatos feladatokat az államigazgatásra hárítsa, s megkérdőjelezze a sok munkával kiépített menekültügyi kormánybiztosi rendszer létét, amelynek a stuttgarti tervezet még fontos feladatokat szánt. Most átmeneti megoldásnak tekintik; amelynek révén a menekültek anyagi szükségleteit minimálisan elfogadható szinten ki lehet elégíteni: Senki nem óhajtja annyira a menekültek kivételezett helyzetének megszűnését, mint ők maguk. A katonai kormányzat is kifejezésre juttatta (tiltó) rendelkezéseivel, hogy mindent, ami a régi és új polgárok közti ellentéteket szítja, veszélyesnek és károsnak talál. Azonban a törvény által hirdetett egyenjogúságnak még hiányoztak az előfeltételei, erről mindenki, aki kapcsolatban állt a menekültekkel, felvilágosíthatta volna a kormányt.”⁵⁴

A törvény azonban a menekültügyi hivatalok és a törvénytervezeten hónapokig dolgozó bajor, baden-württembergi és nagy-hesseni menekültek képviselői nélkül született meg. Nem értesítették őket a változtatásokról, nem kérték a véleményüket. A fejük fölött döntöttek. Mindez akkor történt, mikor a menekültek százezrei embertelen körülmények közt tengődtek a táborokban, és a többi százezrek a legminimálisabb életfeltételek között néztek a nehéz tél elébe.

A kialakult helyzetre a kormánynak is reagálnia kellett. A miniszterelnök, Hoegner válasznyilatkozatát a *Süddeutsche Zeitung* október 18-án közölte: „A bajor minisztertanács legutóbbi ülésén újabb viták után elfogadta a menekültügyi törvényt. A minisztertanács október 10-i ülésének a menekültügyi törvénnyel kapcsolatos tevékenységéről a tények nem teljes ismeretéből és a hiányos információkból sajnálatos félreértések adódtak. Ezért a miniszterelnök kinyilvánítja:

A bajor miniszterelnök az Országok Tanácsának, a Länderratnak az október 7-i ülésén is a menekültügyi törvény azonnali meghozatala érdekében lépett fel. A bajor kormány a törvényegyszerűsítésén dolgozott, és minden részletet a végrehajtási törvény hatáskörébe utalt, hogy az valamennyi ország számára szerződés nélkül elfogadható legyen.

A ruhával, használati és berendezési tárgyval való ellátás terén a menekültek egyenrangúvá váltak az eddig előnyben részesített hazaiakkal. A munkaközvetítés és az alkalmazás során a hivatalokba éppúgy, mint a termelésben a helyi lakossággal azonos jogokkal bírnak. A menekültek ügyeit képviselő tanácsokat városi és országos szinten is megalakítják. A kormány véleménye szerint a menekültügyi állambiztos és a különmegbízottak hivatala csak átmeneti megoldás lehet, mivel a menekültek integrálódását az ilyen hivatalok hosszú távon csak megnehezítenék. A miniszterelnök a menekültkérdés következő években várható jelentősége miatt egy külön minisztérium létrehozását javasolta.⁵⁵

Ezt követően került sor a Länderrat november 5-i ülésére. A hírről a *Die Neue Zeitung* az első oldalon számolt be: „Az USA-zóna országainak tanácsa november 5-én elfogadta a menekültügyi törvényt: Törvény az új német polgárok befogadásáról és beolvasztásáról. A különböző bizottságokban és a händerratban folytatott ismételt tanácskozások után eredeti formájában fogadták el a menekülttörvényt. Eszerint a menekültek a közélet és a magánélet minden szintjén a befogadó területek polgáraival egyenrangúak.”

A teljes USA-zónára érvényes menekülttörvényt Baden-Württembergben február 14-én, Hessenben és Bajorországban 19-én fogadták el. A menekültügyi sükségtörvény, amely de jure 1946. december 31-ig volt érvényben, de facto is hatályát veszítette. A menekülttörvény 1947. július 8-án megjelent végrehajtási utasításával Valamennyi menekült Bajorország teljes értékű és azonos jogú polgára lett.

JEGYZETEK

- 1 Fehér István: *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*. Budapest 1988. 11.
- 2 Uo. 11-12. A magyarországi adatok a háború alatt elmenekülteket és elesetteket is tartalmazzák.
- 3 *Két év hatályos jogszabályai 1945-1946*. Budapest 1947.
- 4 Ez a szám minden szempontból irreális, Magyarországnak nem lehetett fél milliós német népessége. A legoptimálisabb esetben is csak 370-380 ezer fővel számolhatunk. Vö. Fehér: i. m. 84.
- 5 Fehér István: *Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990*. Budapest 1993. 129.
- 6 Balogh Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest 1988. 99. A feltételeket a magyar kormány, ha akarta, sem tudta volna teljesíteni. A SZEB azt követelte, hogy minden kitelepített 500 márka értékű valutával rendelkezzen.
- 7 *Hatályos jogszabályok gyűjteménye 1945-1982*. Budapest 1982. II. köt. 23.
- 8 Fehér István: *A magyarországi németek ...* 163. Annabring, Matthias: *Volksgeschichte der Deutschen in Ungarn*. Stuttgart 1954. 60. Ő 12 ezer főben állapítja meg az osztrák területekre telepítettek számát.
- 9 *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*. II. Bd. Der Schicksal der Deutschen in Ungarn. Düsseldorf 1956. 72.
- 10 Weidlein, Johann: *Schicksalsjahre der Ungarndeutschen*. Würzburg 1957. 61.
- 11 Staat 131.
- 12 Annabring, Matthias: i. m. 60.
- 13 Annabring; Matthias: i. m. 61.

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz.

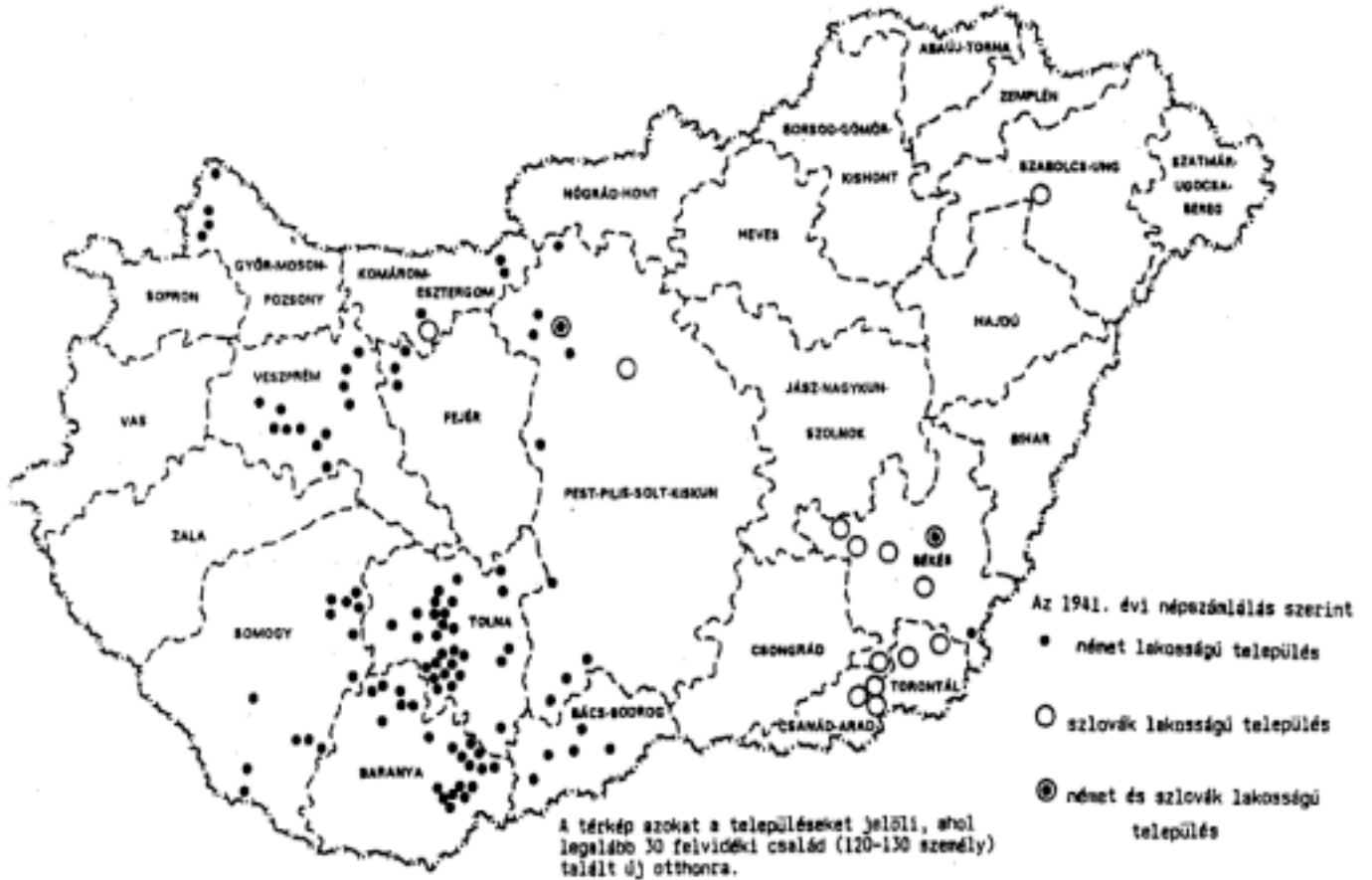
- 14 *Raum und Bevölkerung in der Weltgeschichte*, Würzburg 1956. 212.
- 15 *Echo* 1946. 1. 10-12.
- 16 *Heute* 1945. 2. 6.
- 17 *Süddeutsche Zeitung (SZ)* 1945. 13. 2.; 1946. 7. 4.; SZ 1945. 23. sz. 4.
- 18 *Inf.* 1946. 23. 3-4., *Neue Zeitung (NZ)* 1946. 62. 2.; NZ 1946. 21. 3.; SZ 1946. 66. 2.; SZ 1946. 68: 1.; SZ 1946. 59. 3.; SZ 1946. 60. 2.; SZ 1946. 94. 3.
- 19 SZ 1946. 3. 2.
- 20 SZ 1946.82.2. „Németország tér nélküli országgá vált. [...] Jelenleg Németországot egy békés, de szükségszerű invázió fenyegeti. Kénytelen befogadni a korábbi német területekről és a Lengyelországból, Csehszlovákiából, Erdélyből, Magyarországról érkező németeket. Nemcsak átmenetileg kell őket befogadnia, hanem ezeknek az embereknek örökre itt kell helyet biztosítani, hogy új egzisztenciát teremtsenek. Az elvárások és a lehetőség közti mély szakadék egyértelmű. [...] Közben azonban számos ország emberhiánnyal küszködik. Németország partner lehetne e problémák megoldásában. Franciaország tette meg e téren a kezdő lépést: 700 ezer német hadifogolyt ajánlotta fel Franciaországot mint új hazát. Ez azonban eddig csak egy ország.” Ki akarunk törni. *Der Ruf* 1946. 6: 7.
- 21 Kornumpf; Martin: In Bayern angekommen. *Die Eingliederung der Vertriebenen. Zahlen, Daten, Namen.* München 1979. 19.
- 22 Uo. 20-21.
- 23 Bruckner, Franz: *Turwaller (Torbágy) Heimatbuch Geschichte einer Schwäbischen Gemeinde im Ofener Bergland.* Ulm 1984. 157-159.
- 24 NZ 1946. 1. 6.
- 25 NZ 1945. 13. 4. I. m. 23-27.
- 26 Uo. 55.
- 27 NZ 1946. 35. 3.
- 28 Refugees: olyan civilek, akik közvetlenül a hazájukban zajló háborús események következtében 1939. szeptember 1-je után hivatali úton vagy önként hagyták el állandó lakhelyüket. Expellees: olyan személyek, akiket Ausztriából, Csehszlovákiából és más európai államokból telepítettek ki. Lakóhelyük 1945. január 1-je előtt az 1938. március 1-jei határokon kívül volt, és származásuk miatt telepítik ki őket. Külön megemlítendőek az Odera/Neisse vonalától keletre eső területek németjei. (*Union* 1946/2. 4.; SZ 1946. 15. 3.; NZ 1946. 16. 2.; NZ 1946. 21. 3.)
- 29 A Radio München 1946. szeptember 23-i rádióadása alapján: NZ 1946. 77. 5.
- 30 SPD 1946. 24. 4.; SZ 1946. 23. 1.; *Münchenen Post* 1946. 3. 1.
- 31 NZ 1946. 21. 3.; SZ 1946. 73. 2.
- 32 *Union* 1946. 1. 2.; SPD 1946. 19. 3.
- 33 *Münchenen Post* 1946. 3. 1.; *Ende* 1946. 5. 1-2.
- 34 Ennek szellemében jelent meg a *Süddeutsche Zeitung* hasábjain az alábbi kiáltvány: „Segítsetek a kitelepítetteknek! - Kiáltvány Bajorország népéhez - Megkell osztanunk velük házunkat, berendezési tárgyainkat, munkán kit! A hivatalok egyedül nem tudják megoldani a problémákat, mindenkinek segítenie kell! Adjatok szabadon és örömmel! Nem esik majd nehezetekre, ha a helyzetükbe képzelitek magatokat. Bajor Honpolgárok!
Mutassátok meg a népeknek, akik segítenek nekünk, hogy minden nyomor ellenére él bennünk valódi emberi, igaz keresztényi segítőkészség. Adjatok emberséges szállást nekik! Adjatok képességeiknek megfelelő munkát! Adjatok nekik új hazát! Aláírás: Hoegner min. elnök. Hét miniszter, öt párt, a Lutheránus Evakuáltak Egyháztanácsa, az Izraelita Kultúrközösség, a Bajor Parasztszövetség, a bajor szakszervezetek, Caritas, a Belső Misszió országos szövetsége, Bajor Vöröskereszt BRK.” SZ 1946. 94. 3.
- 35 *Neubau* 1946. 1. füzet 121.
- 36 NZ 1946. 1. füzet 5.
- 37 *Bayerischer Volksfreund* 1946. 3. 2.
- 38 Die Information. (Information) Mitteilungen für die Presse. München (1.) 1946. 35. 6. Döntés született pl. a következő ügyekben: 1. Nincs „menekültáru”, csak normál vásárlóknak szánt áru. 2. Minden raktáron lévő árut a menekültek részére kell bocsátani. 3. A gazdasági hivatalok gyorsítsák meg a menekültek ellátását. 4. Minden rászoruló a normál ellátásban részesítsenek. A legfontosabbak: - Az illetékes szervek kötelesek mindent megtenni, Hogy a tél beállta előtt a menekültek lehető legnagyobb részét a táborokból magánházakba tegyék át. - A menekültügyi biztosokat az építőanyag beszerzése során mindenfajta előjog megilleti, ha a menekültek téli szállásának javítási érdekében járnak el. - Minden, csak 15 százalékban sérült szállást azonnal lakhatóvá kell tenni, és menekülteket kell oda elszállásolni. - A lakosságot a menekültek helyzetéről minden lehetséges módon: sajtó, rádió, előadások révén tájékoztatni kell. Különösen a

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz.

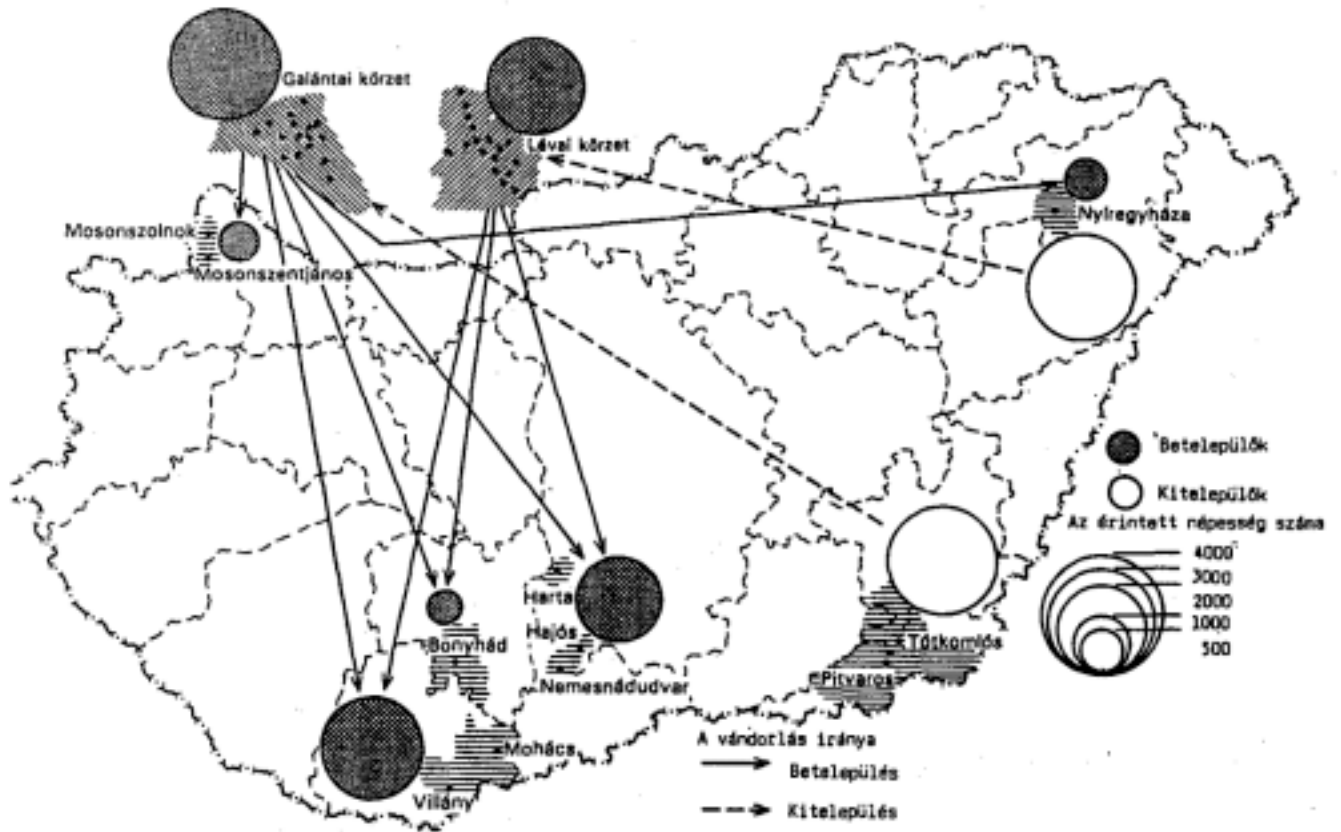
- lelkészeket kell felkérni, hogy a lakosság figyelmét nyomatékosan hívják fel a menekültekkel szembeni keresztényi kötelességükre. - Minden kormányzási körzet pártjai hozzanak létre bizottságokat a rendelkezésre álló lakóhelyiségek felmérésére, [...] hogy az igazságos elosztásról gondoskodni lehessen. *NZ* 1946. 78. 5.
- 39 *SZ* 1946. 105. 2.
- 40 *SPD* 1946. 15. 6.
- 41 *SZ* 1946.48.3.; *SZ* 1946. 61.4.; *SZ* 1946.40.3.; Informationen der Kommunistischen Partei Landesbezirk Bayern. (INF. KP) 1946. 17. 2.; Information 1946. 26. 6.; Rundschau 1946. 5. 73.; Uo. 1946. 1-2. 72.
- 42 Information 1946. 27. 7.; *Ende* 1946. 5. 17-18.; *Neubau* 1946. 2. füzet 127.; *Bayerischer Volksfreund* 1946. 3. 2.; *SZ* 1946. 57. 3.
- 43 Information 1946. 46. 5-6.; *SZ* 1946. 21. 3.; Uo. 1946. 48. 2.; Uo. 1946. 63. 2.
- 44 *BA* 290.; *Mitteilungsblatt der Bayerischen Landessiedlung*. München 1972. 2. 40. Követeléseinben az INF. KP 1946. 15. 3.
- 45 *SZ* 1946. 56. 4.
- 46 Valamennyi szervezet ismertetésétől és tevékenységének részletes bemutatásától el kell tekintetünk; azonban a felsorolás szintjén megemlítjük a jelentősebbeket: Bajor Vöröskereszt, Caritas Szeretetszolgálat, Belső Misszió, evangélikus segélykomiték (például: Hilfskomitee für Evangelische Sudetendeutsche, Hilfskomitee für die Deutschen Evangelischen aus Ungarn), Heimatortskartei aus Südost- und Osteuropa, Lelkiségyezség, Sudetendeutsche Hilfsstelle, Ungarndeutsche Landsmannschaft: *Rundschau* 1946. 1-2. 16.
- 47 *Union* 1946. 12. 4.
- 48 *SZ* 1946. 11. 3. A családgyesítéseknel jelentős segítséget jelentett az ún. „Heimatortskartei”, a menekültek lakóhely szerinti nyilvántartása.
- 49 *Neue* 1946. 64. 5.; *BA* 178.; *SZ* 1946. 73. 2.
- 50 *SZ* 1946. 20. 2.; *Neue* 1946. 29. 1.; *Heute* 1946. 9. 17.; *Rundschau* 1946. 4. 54-55.
- 51 *NZ* 1946. 60. 6.; INF. KP. 1946. 18. 3.
- 52 *NZ* 1946. 67. 5. Néhány folyóirat és napilap - persze különböző indokkal - (*Union* 1946. 1. 2.; *SZ* 1946. 56. 4.; *SZ* 1946. 104. 2.), így az *Ende und Anfang* is amellet érvel, hogy a betelepülőket együtt kell letelepíteni. Sajátos indoklásul kihangsúlyozzák, hogy jobb, ha a jövevényeket külön zárt közösségekbe telepítik saját eljárósággal. Ha azonban az őslakosok német falvaiba telepítik őket, egyenként vagy családonként, az ily módon veszendőbe menő kultúrát nem lehet majd számon kérni a befogadó országtól. *Ende* 5. 1.; *Union* 1946. IT 1.
- 53 *NZ* 1946. 77. 5.
- 54 *NZ* 1946. 83. 5.
- 55 *SZ* 1946. 85. 2.
- 56 *NZ* 1946. 89. 1.

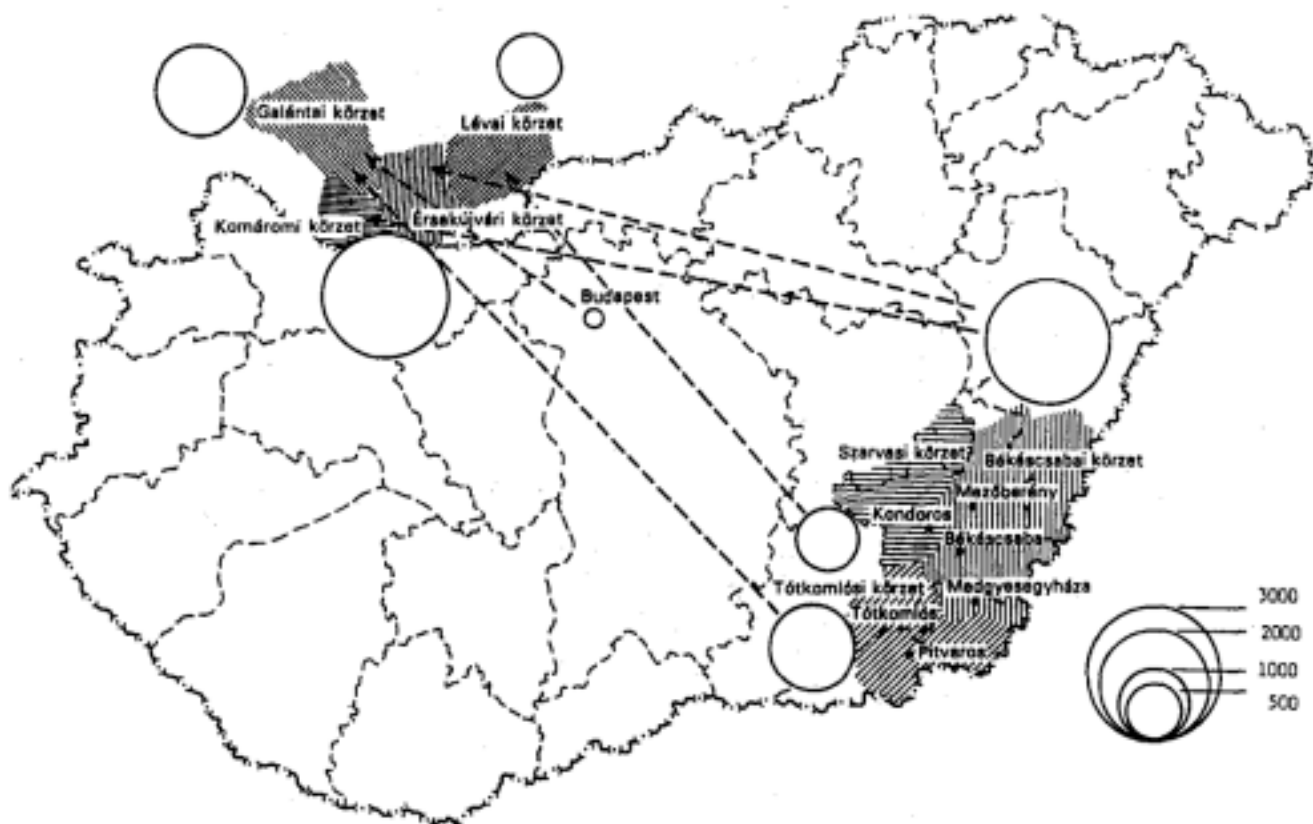
A felvidéki magyarok letelepítése a trianoni országterületen (1947. április–1948. december)

Ki- és betelepülések (1947. április 12.–május 17.)

A magyarországi szlovákok kitelepítése (1947. május 17.–június 18.)

KATALIN TAKÁCS

Hungarian-German Deportees in Bavaria

According to official West German statistics there were 213,000 Hungarian-German deportees among the more than 9 million Eastern European Germans who had either been deported or were seeking refuge in the Western zones following the Second World War. The paper concentrating on Bavaria examines the processes of reception and settling down in Bavaria, organized by contemporary German authorities, political and aid organizations. In addition, it also deals with questions of health and nutrition in connection with the relocation of these populations. The authorities attempted to settle down the Hungarian-Germans arriving to the American zone of occupation as soon as it was possible, but in the wake of the lost war these attempts met with serious obstacles. Based on the contemporary Bavarian press the author examines the conduct of the political parties, the aid they provided and their rivalries in handling the refugee question. The temporary institution of Refugee Commissions was gradually replaced by Refugee Bureaus established by the Bavarian state.

Regio – Kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 4.sz.

The civil and military government attempted to forestall all negative discrimination against the refugees. As a result of the refugee legislation enacted on November 5, 1946 in the American Zone and in keeping with its Executive Order the Eastern European deportees and refugees became full-fledged citizens of Bavaria.